

ŚWIAT W ROCZNIKU
ANDRZEJ SZEPTYCKI

EUROPA WSCHODNIA I KAUKAZ POŁUDNIOWY – POMIĘDZY *HARD POWER* ROSJI I *SOFT POWER* UE

CHARAKTERYSTYKA REGIONU W 2014 R.

Region Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego (Białoruś, Mołdawia, Ukraina, Armenia, Azerbejdżan, Gruzja) charakteryzowały w 2014 r. trzy zasadnicze procesy. Po pierwsze, w istotnym stopniu nazaczył go kryzys na Ukrainie – najpierw proeuropejska „rewolucja godności” w tym kraju, która doprowadziła do obalenia prezydenta Wiktora Janukowycza, a następnie (i przede wszystkim) dokonana przez Federację Rosyjską aneksja Krymu i wywołana przez nią wojna w Donbasie. Wydarzenia te stanowiły istotne wyzwanie dla przywódców państw regionu, gdyż pokazały one ich potencjalną słabość zarówno wobec protestów społecznych, jak i wobec agresywnej polityki ze strony Rosji.

Po drugie, region był przedmiotem zaostrzającej się rywalizacji między Zachodem, w szczególności Unią Europejską, a Rosją. W poprzednich latach najważniejszym elementem tej rywalizacji był rozwój konkurencyjnych wobec siebie projektów integracyjnych przez UE z jednej i Federację Rosyjską z drugiej strony. Większość państw regionu stanęła przed koniecznością dokonania wyboru między umową stowarzyszeniową z Unią Europejską, przewidującą w szczególności powstanie Pogłębionej i Kompleksowej Strefy Wolnego Handlu (DCFTA), a reintegracją z państwami obszaru poradzieckiego (Unia Celna, od 2015 r. Unia Eurazjatycka). Jednoczesny udział w tych dwu procesach integracyjnych jest niemożliwy – zarówno z powodów prawno-technicznych (nie można być członkiem unii celnej i zarazem indywidualnie liberalizować handlu z partnerem niewchodzącym w jej skład), jak i politycznych. Stąd konieczność dokonania wyboru. W 2014 r. nowym elementem rywalizacji o wpływy w regionie stał się konflikt na Ukrainie i jego międzynarodowe implikacje. O ile Rosja otwarcie głosiła potrzebę obrony swoich interesów, w tym również środkami militarnymi (zwłaszcza w odniesieniu do Krymu)¹, o tyle Zachód coraz bardziej zdecydowanie opowiadał się za koniecznością poszanowania przez Rosję podstawowych zasad prawa międzynarodowego, takich jak zakaz aneksji i użycia siły, pokojowe rozstrzygnięcie sporów i nieingerencja w sprawy wewnętrzne.

Po trzecie wreszcie, zaostrzająca się konfrontacja Rosji i Zachodu w połączeniu ze słabością omawianych państw przyniosła pewne zmiany układu sił w regionie. Choć tradycyjnie był on podzielony na kraje „prozachodnie” (Ukraina, Gruzja,

¹ Zob. M. Menkiszak, „Doktryna Putina: tworzenie koncepcyjnych podstaw rosyjskiej dominacji na obszarze postradzieckim”, *Komentarze OSW* z 27 marca 2014 r., <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-03-27/doktryna-putina-tworzenie-koncepcyjnych-podstaw-rosyjskiej>.

Mołdawia, które w 2014 r. podpisały umowy stowarzyszeniowe z UE, a także autorytarna potęga naftowo-gazowa – Azerbejdżan) i „prorosyjskie” (Białoruś, Armenia, które weszły w skład Unii Eurazjatyckiej)², to podział ten uległ pewnej relatywizacji. Białoruś obawiała się agresywnej polityki Rosji i starała się wykorzystać konflikt ukraiński do wzmocnienia własnej pozycji międzynarodowej, prozachodnia orientacja Gruzji stanęła w 2014 r. pod znakiem zapytania; Azerbejdżan rozluźnił więzy z państwami Zachodu, stawiając na bliższą współpracę z Rosją i Turcją.

UKRAINA

„Rewolucja godności”. Wybrany w 2010 r. na prezydenta Wiktor Janukowycz (Partia Regionów) prowadził politykę deklaratywnego zbliżenia z UE, w praktyce jednak zacieśniał przede wszystkim więzy z Rosją. Kwintesencją tej polityki stała się podjęta w listopadzie 2013 r. decyzja o niepodpisywaniu umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską. Krok ten motywowano koniecznością ochrony bezpieczeństwa narodowego Ukrainy i wymiany handlowej z Rosją i innymi krajami WNP. W praktyce ukraińskie władze nie chciały europeizacji kraju, gdyż zagroziłoby to ich interesom politycznym i gospodarczym; liczyły, że szybka pomoc ze strony Rosji pozwoli na rozwiązanie bieżących problemów gospodarczych; prawdopodobne jest wreszcie, że miały świadomość, iż w razie podpisania umowy Rosja podejmie agresywne działania przeciwko Ukrainie³.

Decyzja Janukowycza zapoczątkowała masowe proeuropejskie protesty na Ukrainie, przede wszystkim w Kijowie, znane jako „Euromajdan”⁴. Początkowo protest miał charakter pokojowy, a jego uczestnicy domagali się powrotu do polityki integracji z UE, jednakże po pobiciu części z nich przez milicję w nocy z 29 na 30 listopada 2013 r. demonstranci wysunęli żądania również w zakresie polityki wewnętrznej, a przede wszystkim zaczęli domagać się dymisji osób odpowiedzialnych za użycie siły przeciwko pokojowej manifestacji. W kolejnych tygodniach sytuacja się zaostrzała. Pod koniec lutego 2014 r. w walkach między okupującymi centrum Kijowa protestującymi a siłami porządkowymi zginęło blisko sto osób, przede wszystkim manifestantów. Główną odpowiedzialność za kryzys ponosił Janukowycz, który najpierw wbrew oczekiwaniom społecznym zdecydował o rezygnacji z umowy stowarzyszeniowej z UE, a następnie kilkakrotnie podejmował nieskuteczne działania siłowe przeciwko protestującym, prowadząc do eskalacji kryzysu. Taka sytuacja nie leżała w interesie ani ówczesnych ukraińskich władz, ani społeczeństwa, ani państw zachodnich – Ukraina bowiem pogrążyła się w chaosie. Według niektórych autorów była zaś na rękę Rosji, która chciała wymusić na prezy-

² J. Bugajski, *Moscow Dissects Central-Eastern Europe*, 29 grudnia 2014 r., <http://www.the-american-interest.com/2014/12/29/moscow-dissects-central-eastern-europe/>.

³ *О плане захвата Путиным части Украины было известно еще в ноябре 2013г.* – *Москаль*, 3 września 2014 r., <http://kontrakty.ua/article/81020>.

⁴ Zob. np. D.R. Marples, F.V. Mills (red.), *Ukraine's Euromaidan. Analyses of a Civil Revolution*, Columbia University Press, New York 2015.

dencie Ukrainy zgodę na wprowadzenie sił rosyjskich na Ukrainę w celu stabilizacji sytuacji w tym kraju⁵. Są to jednak niepoparte dowodami spekulacje.

Wobec utraty kontroli nad własnym obozem politycznym i sytuacją w Kijowie Janukowycz uciekł najpierw na wschód kraju, a następnie do Rosji. 22 lutego 2014 r. parlament pozbawił go władzy z pominięciem procedur konstytucyjnych (ukraińska konstytucja przewidywała procedurę impeachmentu, ale była ona długotrwała i trudna do przeprowadzenia), a także przywrócił przepisy konstytucyjne z 2004 r. ograniczające kompetencje głowy państwa. Nowym przewodniczącym Rady Najwyższej i p.o. prezydentem został Ołeksandr Turczynow, premierem – jeden z liderów „Euromajdanu” Arsenij Jaceniuk. Na wolność wyszedł najbardziej znany więzień polityczny reżimu Janukowycza – była premier Julia Tymoszenko. Symbolem poprzedniej władzy, skali korupcji i grabieży majątku państwowego stała się udostępniona po rewolucji obywatelom podkijowska rezydencja Janukowycza w Meżyhirii, w której znajdowało się m.in. prywatne zoo i archiwum dokumentujące przestępstwa obalonego reżimu.

Konflikt militarny z Rosją⁶. Rosja nie zaakceptowała zmian politycznych na Ukrainie. Prezydent Władimir Putin uznał, że doszło tam do zbrojnego, niekonstytucyjnego zamachu stanu. Przestrzegał przed groźbą nacjonalizmu czy quasi-faszyzmu w tym kraju⁷. Federacja Rosyjska podjęła działania zbrojne przeciwko ukraińskiemu sąsiadowi. Na przełomie lutego i marca 2014 r. nieoznakowane formacje wojskowe – w większości wojska rosyjskie, wspierane przez oddziały tzw. samoobrony Krymu – przejęły kluczowe obiekty. W operacji wzięło udział do 25 tys. rosyjskich żołnierzy. Strona ukraińska stawiała jedynie ograniczony, bierny opór, co z jednej strony pozwoliło Rosjanom na szybkie przejęcie kontroli nad półwyspem, a z drugiej sprawiło, że była ona właściwie bezkrwawa⁸. Taka postawa władz ukraińskich wynikała z kilku czynników: słabości państwa po rewolucji, niechęci do przelewania krwi własnych żołnierzy, obawy przed eskalacją konfliktu, która mogłaby skłonić Rosję do podjęcia działań poza półwyspem, wreszcie chęci pokazania społeczności międzynarodowej, że Ukraina – w przeciwieństwie do Rosji – ma pokojowe zamiary⁹. Na okupowanym Krymie przeprowadzono 16 marca 2014 r. urągające demokratycznym standardom pseudoreferendum, w którym rzekomo 96,8% głosujących opowiedziało się za przyłączeniem do Federacji Rosyjskiej. Dwa dni później Władimir Putin podpisał z nowo wyłonionymi przedstawicielami Krymu i Sewastopola (nie-wchodzącego w skład Autonomicznej Republiki Krymu) traktat o włączeniu tych

⁵ K. Gorchinskaya, *Putin's original plan for Ukraine*, 21 marca 2014 r., <http://www.kyivpost.com/opinion/op-ed/putins-original-plan-for-ukraine-340233.html>.

⁶ Zob. A. Wilson, *The Ukraine Crisis: What it Means for the West*, Yale University Press, New Haven 2014.

⁷ *Vladimir Putin answered journalists' questions on the situation in Ukraine*, 4 marca 2014 r., <http://eng.kremlin.ru/news/6763>.

⁸ A. Wilk, „Rosyjska interwencja wojskowa na Krymie”, *Analizy* z 5 marca 2014 r., <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-05/rosyjska-interwencja-wojskowa-na-krymie>.

⁹ A. Szeptycki, *Syndrom pułkownika Mamczura*, 24 marca 2014 r., <http://www.new.org.pl/1737.post.html>.

podmiotów do Rosji¹⁰. Z perspektywy Rosji polityka ta miała na celu odzyskanie w większości etnicznie rosyjskiego, ważnego ze względów historycznych i strategicznych Półwyspu Krymskiego, zdobycie poparcia własnego społeczeństwa w warunkach pogarszającej się sytuacji ekonomicznej, a także zdestabilizowanie sytuacji na Ukrainie po „rewolucji godności”. Zajmując Krym, Rosja złamała podstawowe zasady wynikające z Karty ONZ i Aktu końcowego KBWE dotyczące zakazu użycia sił i nienaruszalności granic, a także porozumienia dwustronne i zawarte w ramach WNP, potwierdzające granicę ukraińsko-rosyjską. Dokonanej przez nią agresji przeciwko ukraińskiemu sąsiadowi nie uzasadniają – na co powoływały się władze rosyjskie – obrona interesów narodowych, prawo do samostanowienia (w szczególności wątpliwe są analogie między przypadkiem Kosowa i Krymu) czy prawo do interwencji humanitarnej. Na negatywną ocenę, jako sprzeczna z prawem międzynarodowym, zasługuje również aneksja Krymu, czyli jego włączenie do Rosji. Co za tym idzie, społeczność międzynarodowa ma obowiązek nieuznawania aneksji półwyspu i podjęcia działań na rzecz zakończenia jego okupacji¹¹. W wyniku okupacji Krymu Ukraina utraciła część dostępu do Morza Czarnego, w szczególności do tamtejszych surowców energetycznych; zarazem jednak, jak można sądzić, osłabieniu uległa siła sympatii prorosyjskich na Ukrainie (mieszkańcy Krymu zawsze opowiadali się za bliskimi związkami z Rosją i popierali prorosyjskie siły polityczne na Ukrainie), co obiektywnie sprzyja konsolidacji społeczeństwa i prozachodniemu wektorowi w polityce zagranicznej. W wyniku aneksji pogorszyła się sytuacja mieszkańców Krymu. Pierwszą ofiarą rosyjskiej polityki padła społeczność tatarska. Jej historyczny lider Mustafa Dżemilew dostał zakaz wjazdu na półwysep, kolejny aktywista tatarski został bestialsko zamordowany. Konsekwencje ekonomiczno-społeczne dotknęły również innych mieszkańców Krymu. Pojawiły się poważne problemy z zaopatrzeniem, dostarczaniem wcześniej przede wszystkim z kontynentalnej Ukrainy: dotyczyło to w szczególności energii elektrycznej i ciepłej oraz wody pitnej. Firmy krymskie utraciły dotychczasowych partnerów na Ukrainie czy w krajach europejskich; musiały natomiast podjąć działania na rzecz rozpoczęcia działalności na rynku rosyjskim. Załamał się sektor turystyczny, czerpiący do tej pory zyski w większości z przyjazdów turystów ukraińskich. Problemy te nasilał fakt, że aneksja została przeprowadzona pośpiesznie i nie była zawczasu odpowiednio przygotowana pod względem prawnym i ekonomicznym¹².

Ukraina obawiała się, że działania Rosji mogą wyjść poza Krym. Najbardziej pesymistyczny scenariusz zakładał uderzenie ze wschodu, południa (Morze Czarne), północy (potencjalnie również z Białorusi) i zachodu (Naddniestrze) w celu oderwania od Ukrainy (wedle rosyjskiej terminologii) „Noworosji” czy też „Południowego

¹⁰ T.A. Olszański, A. Sarna, A. Wierzbowska-Miazga, „Konsekwencje aneksji Krymu”, *Analizy* z 19 marca 2014 r., <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-19/konsekwencje-aneksji-krymu>.

¹¹ P. Grzebyk, „Aneksja Krymu w świetle prawa międzynarodowego”, *Sprawy Międzynarodowe* 2014, nr 1, s. 19–37; J. Kranz, „Kilka uwag na tle aneksji Krymu przez Rosję”, *Państwo i Prawo* 2014, nr 8, s. 23–40.

¹² E. Fischer, J. Rogoża, „Krymski worek bez dna: koszty aneksji półwyspu przez Rosję”, *Analizy* z 1 sierpnia 2014 r., <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-08-01/krymski-worek-bez-dna-koszty-aneksji-polwyspu-przez-rosje>.

Wschodu” Ukrainy, tj. obszaru od Odessy do Charkowa. Scenariusz ten nie został zrealizowany. W Charkowie doszło po „rewolucji godności” do niepokojów, niemniej sytuacja została szybko ustabilizowana; bardziej dramatyczny przebieg miały wydarzenia w Odessie, gdzie na początku maja 2014 r. w następstwie starć z sympatykami władz centralnych zginęło ponad 40 osób, przede wszystkim zwolenników zbliżenia z Rosją. Spokój panował w Dniepropietrowsku, którego gubernatorem został wpływowy miejscowy oligarcha Ihor Kołomojski.

Najbardziej niestabilna sytuacja panowała w Zagłębiu Donieckim. Region ten charakteryzowała zawsze silna tożsamość regionalna, rywalizacja z Kijowem i niechęć do zachodniej Ukrainy, a także sympatia wobec Rosji. Silne były tu wpływy rosyjskich mediów, a język rosyjski w miastach absolutnie dominował, co zapewniło sukces ofensywy informacyjnej Rosji przeciwko nowym władzom ukraińskim i stworzyło autentyczne poparcie dla separatystów¹³. Na początku kwietnia 2014 r. proklamowano powstanie „Donieckiej” i „Ługańskiej Republiki Ludowej” (odpowiednio DRL i ŁRL). Nieoznakowane formacje zbrojne zajęły część Donbasu. Ich główną siedzibą stało się w tym okresie niewielkie miasto Słowiańsk. Podobnie jak w przypadku Krymu inspiratorem tych wydarzeń była Rosja, działająca między innymi poprzez Igora Girkina vel Striełkowa, przedstawiciela rosyjskiego wywiadu, pełniącego przez kilka miesięcy funkcję ministra obrony DRL. Oficjalnie Rosja dementowała swoje zaangażowanie na Ukrainie – wyrażała natomiast troskę o los mieszkańców „Południowego Wschodu”, domagając się uznania ich aspiracji, najlepiej przez federalizację Ukrainy.

Konflikt na wschodzie Ukrainy można podzielić na trzy fazy. Pierwsza (kwiecień–czerwiec 2014 r.) to „dziwna wojna”. Separatyści kontrolowali część Zagłębia Donieckiego, w maju 2014 r. DRL i ŁRL proklamowały połączenie w ramach Noworosji¹⁴; władze ukraińskie natomiast nie podejmowały w tym okresie zdecydowanych działań na rzecz przywrócenia kontroli nad tym terytorium. Było to motywowane zaplanowanymi na koniec maja 2014 r. wyborami prezydenckimi, brakiem lojalności miejscowej milicji i SBU na terenach obwodu ługańskiego i donieckiego, a także słabością ukraińskiej armii – od lat niedoinwestowanej, a pod rządami Janukowycza celowo, jak się wydaje, niszczonej. Wobec rosyjskiej agresji usiłowano szybko naprawić te braki, m.in. przez powołanie ochotniczych jednostek paramilitarnych i publiczne zbiórki na wsparcie ukraińskiego wojska. W tym okresie podjęto pierwsze, nieudane próby rozwiązania konfliktu na drodze dyplomatycznej – najpierw w Genewie (Stany Zjednoczone, UE, Rosja, Ukraina)¹⁵, potem, po czerwcowych uroczystościach 70. rocznicy lądowania aliantów w Normandii, w ramach tzw. formatu normandzkiego (Rosja, Ukraina, Niemcy, Francja).

¹³ Wedle sondażu z września 2014 r. 42% mieszkańców Donbasu opowiadało się za większą autonomią od władz centralnych, 26% za oderwaniem od Ukrainy, 14% za przyłączeniem do Rosji. *Majority of Donbas population wants to live in Ukraine*, <http://dif.org.ua/en/events/majority-of-in-ukraine.htm>.

¹⁴ *Donetsk, Lugansk People's Republics unite in Novorossiya*, 24 maja 2014 r., http://sputniknews.com/voicofrussia/news/2014_05_24/Donetsk-Lugansk-Peoples-Republics-unite-in-Novorossiya-1012/.

¹⁵ *Geneva Statement on Ukraine*, 17 kwietnia 2014 r., <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2014/04/224957.htm>.

Po wyborach prezydenckich Ukraina podjęła ofensywę przeciwko separatystom, stopniowo odzyskując kontrolę nad zajętych przez nich obszarami. Prorosyjskie jednostki opuściły Słowiańsk. W ich rękach pozostawały natomiast Donieck i Ługańsk. Działania militarne prowadzono z użyciem ciężkiego sprzętu wojskowego (czołgi, artyleria), w przypadku separatystów dostarczanego przez Rosję. Areną szczególnie ostrych walk stało się lotnisko w Doniecku, bronione przez kilka miesięcy przez siły ukraińskie. W tych okolicznościach 17 lipca 2014 r. doszło do zestrzelenia – prawdopodobnie przez prorosyjskich separatystów – malezyjskiego samolotu pasażerskiego, który przelatywał nad wschodnią Ukrainą w drodze z Amsterdamu do Kuala Lumpur. W katastrofie zginęło 298 osób, przede wszystkim obywateli państw członkowskich UE i NATO; przyczyniła się ona w istotnym stopniu do zaostrzenia polityki Zachodu wobec Rosji w związku z konfliktem na Ukrainie.

Wobec faktycznej porażki militarnej DRL i ŁRL pod koniec sierpnia 2014 r. Rosja wsparła separatystów na Ukrainie regularnymi jednostkami wojskowymi. Otworzyła zarazem nowy front, nad Morzem Azowskim, co mogło być preludem do ustanowienia połączenia lądowego z Krymem, kluczowego z perspektywy Rosji, wobec problemów półwyspu z zaopatrzeniem. Ukraińska armia nie była w stanie podołać lepiej wyposażonym i wyszkolonym siłom rosyjskim, co zmusiło Ukrainę do powrotu do stołu rozmów¹⁶. Na początku września 2014 r. w Mińsku trójstronna grupa kontaktowa ds. Ukrainy (OBWE, Rosja, Ukraina) przyjęła wraz z przedstawicielami DRL i ŁRL protokół, który miał zapewnić pokój w Donbasie. Przewidywał on m.in. natychmiastowe przerwanie walk, zwolnienie wszelkich zakładników i nielegalnie przetrzymywanych osób, przyznanie części obwodów donieckiego i ługańskiego specjalnego statusu w ramach Ukrainy¹⁷. Porozumienia Mińsk I przyniosły jedynie ograniczone efekty – zwolniono część jeńców, przejściowo spadła intensywność walk – ale nie przywróciły pokoju w regionie ani nie zapewniły rozwiązania w kwestii jego statusu politycznego. W listopadzie 2014 r. w DRL i ŁRL odbyły się nieuznane przez Ukrainę i społeczność międzynarodową wybory, które przyniosły zwycięstwo dotychczasowemu kierownictwu obu republik: Aleksandrowi Zacharczenko (Donieck) i Igorowi Płotnickiemu (Ługańsk). W odpowiedzi Ukraina uchyliła świeżo przyjętą ustawę o specjalnym statusie regionu¹⁸. W styczniu 2015 r. walki uległy zaostrzeniu: zginęło około 300 osób, w tym kilkudziesięciu cywilów, ofiar ostrzału m.in. Doniecka i Mariupola. Ukraińcy stracili donieckie lotnisko. Ofensywa separatystów i regularnych jednostek rosyjskich miała na celu poszerzenie stanu posiadania separatystów (docelowo przejęcie kontroli nad całym Donbasem), stworzenie dla Rosji połączenia lądowego z Krymem, a także zmuszenie ukraińskich władz do powrotu do negocjacji i uznania faktycznego *status quo* w regionie. W tych warunkach

¹⁶ M. Menkiszak, R. Sadowski, P. Żochowski, „Rosyjska interwencja zbrojna we wschodniej Ukrainie”, *Analizy* z 3 września 2014 r., <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-09-03/rosyjska-interwencja-zbrojna-we-wschodniej-ukrainie>.

¹⁷ *Протокол по итогам консультаций Трёхсторонней контактной группы относительно шагов, направленных на имплементацию Мирного плана Президента Украины П. Порошенко и инициатив Президента России В. Путина*, Минск, 5 września 2014 r., <http://www.osce.org/ru/home/123258>.

¹⁸ T.A. Olszański, *Nielegalne wybory w Donbasie*, 5 listopada 2014 r., <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-11-05/nielegalne-wybory-w-donbasie>.

w lutym 2015 r. z udziałem przywódców Ukrainy, Rosji, Niemiec i Francji wypracowano w stolicy Białorusi nowe porozumienie, zakładające m.in. przerwanie walk, wycofanie ciężkiego sprzętu, przyznanie regionom zajęтым przez separatystów specjalnego statusu w ramach Ukrainy. Mińsk II sankcjonował nabytki terytorialne DRL i ŁRL od września 2014 r. Jego efekty były niejednoznaczne. Po zajęciu przez separatystów kluczowej ze względów strategicznych miejscowości Debalcewe, leżącej na szlaku z Doniecka do Ługańska, spadła intensywność walk. Konflikt nie został jednak zakończony.

Rosji nie udało się oderwać od Ukrainy „Południowego Wschodu” ani też przekształcić państwa w dysfunkcyjną federację na wzór Bośni i Hercegowiny, w ramach której części składowe mogłyby zablokować reformy wewnętrzne czy zbliżenie z UE¹⁹. Konflikt z Rosją doprowadził do znaczącego spadku sympatii wobec tego kraju na Ukrainie. W listopadzie 2013 r. 29% ankietowanych uważało relacje z Rosją za przyjazne, w grudniu 2014 r. – jedynie 10%²⁰.

Konflikt militarny na wschodzie kraju w istotnym stopniu dotknął jednak jego mieszkańców i – w bardziej ograniczonym stopniu – całą Ukrainę. Wedle danych ONZ do końca lutego 2015 r. w Donbasie zginęło 6000 osób²¹; dane te nie uwzględniają większości wspierających separatystów żołnierzy rosyjskich, zwykle potajemnie sprowadzanych po śmierci na terytorium Federacji Rosyjskiej. Blisko pół miliona ludzi opuściło swe domy, stając się uchodźcami wewnętrznymi. Ponad 600 tys. osób uciekło z Ukrainy (przede wszystkim do Rosji, co po części każe wątpić w dokładność tych danych), blisko milion stało się uchodźcami wewnętrznymi²². DRL i ŁRL (nazywane niekiedy szyderczo Donbabwe i Ługanda) to upadłe quasi-państwa. Ludność cywilna, zwłaszcza działacze polityczni i społeczni, jest terroryzowana przez przedstawicieli zbrojnych bojówek²³. Nie są wypłacane pensje i emerytury, w okresie zimowym pojawiły się poważne problemy z zaopatrzeniem. Regionowi grozi katastrofa humanitarna. Władza separatystów jest słaba, a pomiędzy poszczególnymi ich ugrupowaniami dochodzi do waśni i walk.

Obecne władze Ukrainy mają świadomość, że w krótko-, a nawet średniookresowej perspektywie nie odzyskają kontroli nad Donbasem. Nie będą zatem podejmować działań zbrojnych na rzecz zmiany istniejącego stanu rzeczy, ale i nie uznają secesji obu republik, gdyż taka decyzja była samobójstwem politycznym dla każdego decydenta i zachętą dla kolejnych ruchów separatystycznych inspirowanych przez Rosję. Z perspektywy Ukrainy optymalnym i zarazem realistycznym rozwiązaniem wydaje się „zamrożenie” konfliktu, tj. przerwanie walk i ustalenie faktycznej gra-

¹⁹ Por. B. Marcinkowski, *Is Kyiv Prepared for a Bosnian Scenario?*, 23 września 2014 r., <http://www.neweasterneurope.eu/interviews/1333-is-kyiv-prepared-for-a-bosnian-scenario>.

²⁰ *Українці остаточно втратили довіру до Росії і хочуть в ЄС – опитування DW*, 24 grudnia 2014 r., <http://www.pravda.com.ua/news/2014/12/24/7053157/>.

²¹ *Ukraine death tolls hits 6,000 amid ongoing fighting – UN*, 2 marca 2015 r., <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=50215#.VqahAI6G8rU>.

²² *Ibidem*.

²³ C. Gall, *Detained, Beaten and Tortured by Separatists in Donetsk Ordeal*, 12 września 2014 r., <http://www.nytimes.com/2014/09/13/world/europe/detained-beaten-and-tortured-by-separatists-in-donetsk-ordeal.html>.

nicy między obszarami kontrolowanymi przez separatystów a tymi pozostającymi pod kontrolą władz w Kijowie²⁴.

Aneksja Krymu i konflikt w Donbasie zdominowały w 2014 r. relacje z Rosją, niemniej ich nie wyczerpywały. Sporną sprawą pozostawały, jak w przeszłości, kwestie gazowe. O ile Janukowycz w grudniu 2013 r. dzięki rezygnacji z umowy stowarzyszeniowej uzyskał obniżkę ceny gazu do 268,5 USD za 1000 m³, o tyle po „rewolucji godności” Rosja domagała się płatności w wysokości 485 USD – Ukraina utraciła bowiem – wedle wykładni rosyjskiej – zniżkę uzyskaną w 2010 r. dzięki porozumieniom charkowskim w zamian za przedłużenie stacjonowania Floty Czarnomorskiej na Krymie i tę z 2013 r. Problemem były też długi Ukrainy, szacowane przez Gazprom na 4,5 mld USD²⁵. W listopadzie 2014 r., dzięki mediacji UE, osiągnięto porozumienie w tej sprawie. Ukraina zapewniła sobie dostawy 4,6 mld m³ w sezonie zimowym 2014–2015, dzięki czemu uniknęła przerw w dostawach dla odbiorców przemysłowych i indywidualnych. Cena za gaz nie miała przekraczać 385 USD. Ukraina zobowiązała się spłacić do końca 2014 r. dług wynoszący 3,1 mld USD²⁶.

Kolejnym problemem była orientacja polityki zagranicznej Ukrainy po zmianach politycznych w lutym 2014 r. Ukraina rozważała wyjście ze Wspólnoty Niepodległych Państw²⁷, choć nie zapadły w tej kwestii wiążące decyzje. Plany te spotkały się z negatywnym przyjęciem ze strony Rosji, która ostrzegła, że w odpowiedzi ograniczy współpracę w sektorze rolnym²⁸. Ważnym przedmiotem sporów było zbliżenie Ukrainy z UE, w szczególności podpisanie umowy stowarzyszeniowej, o czym będzie jeszcze mowa. Wreszcie w grudniu 2014 r. ukraiński parlament przyjął ustawę znoszącą pozablokowy status państwa²⁹, wprowadzony pod rządami Janukowycza w 2010 r. Pozwalało to Ukrainie ponownie podjąć działania na rzecz uzyskania członkostwa w NATO. W tym kontekście należy odnotować znaczący wzrost poparcia społecznego dla tej idei; w październiku 2014 r. za akcesją do Sojuszu opowiadało się 44% ankietowanych Ukraińców, podczas gdy 22% chciało neutralności, a 15% – sojuszu z Rosją³⁰. Perspektywy akcesji Ukrainy do NATO

²⁴ Zob. szerzej K. Liik, A. Wilson, „What will happen with Eastern Ukraine”, *Policy Memo* z 4 grudnia 2014 r., http://www.ecfr.eu/page/-/What_Will_Happen_to_Eastern_Ukraine.pdf.

²⁵ S. Kardaś, W. Konończuk, „Rosyjsko-ukraińska gazowa »zimna wojna«”, *Analizy* z 25 czerwca 2014 r., <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-06-25/rosyjsko-ukrainska-gazowa-zimna-wojna>.

²⁶ S. Kardaś, W. Konończuk, A. Łoskot-Strachota, „Sukces? Porozumienie gazowe Rosja – Ukraina – UE”, *Analizy* z 5 listopada 2014 r., <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-11-05/sukces-porozumienie-gazowe-rosja-ukraina-ue>.

²⁷ *Ministry of Foreign Affairs Daily Briefing*, 13 marca 2014 r., <http://mfa.gov.ua/en/press-center/briefing/1200-brifing-v-mzs>.

²⁸ *Якщо Україна залишить СНД, Росія захищатиме свій аграрний ринок – Медведєв*, 5 kwietnia 2014 r., http://newsradio.com.ua/news/2014_04_05/JAkshho-Ukra-na-zalishit-SND-Ros-ja-zahishhatime-sv-j-agrarnij-rinok-Medved-v-4818/.

²⁹ *Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості»*, 23.12.2014, № 35-VIII, <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/35-19>.

³⁰ *Ukrainians' Public Opinions: Pro-Europe, Skeptical of Moscow*, 21 października 2014 r., <http://uacrisis.org/ukrainians-public-opinions-pro-europe-skeptical-moscow/>.

są jednak niewielkie, a działania w tej kwestii – spóźnione, choć, wobec konfliktu z Rosją, zrozumiałe. Rosja negatywnie przyjęła tę decyzję, uznając, że stanowi ona zagrożenie dla Europy, a Zachód stara się w ten sposób podsyć konflikt między Ukrainą a Rosją³¹.

Sytuacja polityczna. Na czele „Euromajdanu” stali przywódcy trzech partii opozycyjnych wobec ówczesnej władzy: Arsenij Jaceniuk (Batkiwszczyna), Witalij Kłyczko (UDAR), Oleh Tiahnybok (Swoboda); faktycznym czwartym liderem protestów był Petro Poroszenko³². Obok „Euromajdanu” politycznego działał „Euromajdan” społeczny reprezentowany przez organizacje społeczeństwa obywatelskiego. Aktorzy ci przejęli władzę w wyniku „rewolucji godności”. Najwięcej stanowisk w nowym rządzie przypadło Batkiwszczynie (Arsenij Jaceniuk – premier; Arsen Awakow – minister spraw wewnętrznych), mniej Swobodzie. UDAR zdecydował się pozostać w opozycji do nowej ekipy w perspektywie przedterminowych wyborów prezydenckich. Kilka stanowisk przypadło liderom protestów przeciwko Janukowyczowi (Andrij Deszczyca, inicjator frondy wśród ukraińskich dyplomatów – minister spraw zagranicznych) i prozachodnim intelektualistom z Akademii Kijowsko-Mohylańskiej (Serhij Kwit – minister oświaty i nauki).

Wobec odsunięcia od władzy Janukowycza pierwszym zadaniem nowej władzy w sferze politycznej było przeprowadzenie wyborów prezydenckich. Władza ustawodawcza dysponowała niekwestionowanym mandatem, mimo że wybory parlamentarne w 2012 r. odbyły się z naruszeniem standardów demokratycznych. Władza wykonawcza została wyłoniona w wyniku rewolucji i dlatego potrzebowała legitymizacji za pośrednictwem urn, zwłaszcza wobec zarzutów formułowanych przez Rosję. Liderami sondaży byli początkowo Poroszenko i Kłyczko, na dalszych miejscach sytuowali się Tymoszenko i luźno związany z poprzednią władzą kandydat niezależny Serhij Tihipko³³. Istniały jednak wątpliwości prawne co do tego, czy Kłyczko może kandydować, ponieważ nie spełniał ustawowego wymogu dziesięcioletniego zamieszkania na Ukrainie. Pod koniec marca 2014 r. lider UDAR zdecydował się poprzeć w wyborach Poroszenkę³⁴. Ta decyzja przesądziła o wyniku wyborów. Poroszenko został prezydentem, Kłyczko – merem Kijowa. Poroszenkę wybrano już w pierwszej turze, która odbyła się 25 maja 2014 r.; uzyskał 54,7% głosów, druga w kolejności Tymoszenko – 12,8%³⁵. Co więcej, zdobył względną większość głosów we wszystkich obwodach, gdzie odbyło się głosowanie (wyjątkiem był okupowany przez Rosję Krym i Sewastopol, a także część obwodów donieckiego

³¹ *Russia says Kiev's move to join NATO dangerous for Europe*, 25 grudnia 2014 r., <http://www.reuters.com/article/2014/12/25/us-ukraine-crisis-russia-nato-idUSKBN0K30H620141225>.

³² Zob. A. Szeptycki, *Trzech plus jeden, czyli kto mógłby zastąpić Janukowycza*, 2 grudnia 2013 r., http://www.new.org.pl/2013-12-02,trzech_plus_jeden.html.

³³ *Прес-реліз соціологічного опитування станом на початок березня 2014*, 5 marca 2014 r., <http://www.socis.kiev.ua/ua/press/nove-sotsiolohichnoho-opytuvannja-stanom-z-25-ljutoho-po-4-bereznja-2014.html>.

³⁴ *Klitschko believes only presidential candidate from democratic forces should be Poroshenko*, 29 marca 2014 r., <http://en.interfax.com.ua/news/general/198348.html>.

³⁵ *Позачергові вибори Президента України 25 травня 2014 року*, <http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2014/WP320?PT001F01=702>.

i ługańskiego)³⁶. Wyniki wyborów w istotny sposób odbiegały od wyborów prezydenckich z poprzedniej dekady, gdy wyraźnie rysował się silny podział na zachodnią i wschodnią część kraju. Wewnętrzna konsolidacja była następstwem „rewolucji godności” i konfliktu militarnego z Rosją.

Dopełnieniem procesu przemian miały być przyspieszone wybory parlamentarne, które pozwoliłyby na wyłonienie izby zgodnej z oczekiwaniami ukraińskiego społeczeństwa po rewolucji. W lipcu 2014 r. rozwiązała się koalicja wspierająca rząd Jaceniuka, co – wobec braku formalnego zawiązania się nowej – pozwoliło prezydentowi Poroszence, zgodnie z konstytucją, na rozwiązanie parlamentu. Głosowanie odbyło się 26 października 2014 r. wedle ordynacji mieszanej (połowa deputowanych wybierana z ogólnokrajowych list partyjnych, połowa z okręgów jednomandatowych). Podobnie jak wybory prezydenckie nie odbyło się ono na Krymie i w części Donbasu. Wyniki potwierdziły sześć procesów, które zarysowały się już po „rewolucji godności” i majowych wyborach prezydenckich. Po pierwsze, istotna rekompozycja sceny politycznej – do nowego parlamentu dostała się tylko jedna siła polityczna, która pod tym samym szyldem zasiadała tam przed wyborami (Batkiwszczyna). Po drugie, marginalizacja partii prorosyjskich: Partia Regionów boleśnie odczuła ukraińską rewolucję i ucieczkę swego wieloletniego przywódcy, a jej następcą Blok Opozycyjny nie odrobił tych strat. Komunistyczna Partia Ukrainy po raz pierwszy w ogóle nie weszła do Rady. Po trzecie, umiarkowane znaczenie sił skrajnie prawicowych i populistycznych. Rządy Janukowycza i „Euromajdan” zaowocowały aktywizacją tych środowisk, o czym świadczył dobry wynik nacjonalistycznej Swobody w wyborach parlamentarnych w 2012 r. czy rola koalicji skrajnie prawicowych ugrupowań Prawy Sektor podczas „rewolucji godności”. W wyborach parlamentarnych ugrupowania te nie przekroczyły progu wyborczego (wprowadziły kilku deputowanych z okręgów jednomandatowych). Do parlamentu weszła natomiast Partia Radykalna Oleha Laszka. Po czwarte, rosnąca rola społeczeństwa obywatelskiego, którego symbolem stała się Samopomoc; jej liderem jest mer Lwowa Andrij Sadowy. Po piąte, niekwestionowane zwycięstwo formacji – deklaratywnie przynajmniej – proreformatorskich i proeuropejskich: Frontu Ludowego Jaceniuka, który wyodrębnił się z partii Tymoszenko, oraz Bloku Poroszenki powstałego przede wszystkim na bazie partii UDAR i Batkiwszczyny. To te formacje utworzyły wspólnie z ugrupowaniem Samopomoc i Partią Radykalną koalicję, która powołała nowy rząd Jaceniuka, i im przypadło *gros* stanowisk w nowym rządzie. Koalicja dysponuje silnym poparciem w parlamencie: 302 deputowanych w dniu powołania nowego rządu, co daje jej większość konstytucyjną. Niemniej liczba partnerów koalicyjnych, a także obecność Partii Radykalnej, finansowanej, jak można sądzić, przez prorosyjskiego oligarchę Dmytra Firtasza, może utrudnić jej funkcjonowanie. Po szóste, diarchia na szczytach nowej władzy z silnym mandatem prezydenta Poroszenki i premiera Jaceniuka, potwierdzonym niemal równymi wynikami w wyborach proporcjonalnych.

³⁶ Підсумки голосування в межах регіонів України. Позачергові вибори Президента України 25 травня 2014 року, <http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2014/WP301?PT001F01=702>.

Tabela 1
Wynik wyborów do Rady Najwyższej (październik 2014 r.)

	Procent głosów w wyborach proporcjonalnych (próg wyborczy: 5%)	Liczba mandatów uzyskanych w wyborach proporcjonalnych	Liczba mandatów uzyskanych w wyborach większościowych	Łączna liczba uzyskanych mandatów	Wielkość frakcji w Radzie Najwyższej (styczeń 2015 r.)
Front Ludowy (Arsenij Jaceniuk)	22,14	64	69	133	150
Blok Petra Poroszenki	21,82	63	18	81	82
Samopomoc (Andrij Sadowy)	10,97	32	1	33	32
Blok Opozycyjny (Jurij Bojko)	9,43	27	2	29	40
Partia Radykalna Oleha Laszka	7,44	22	–	22	22
Batkiwszczyna	5,68	17	2	19	19
Przedstawiciele innych partii i kandydaci niezależni	–	–	106	106	39

Źródło: Centralna Komisja Wyborcza, www.cvk.gov.ua, Rada Najwyższa, www.rada.gov.ua.

Sytuacja gospodarcza. Ukraina od połowy 2012 r. znalazła się w recesji. Sytuacja ekonomiczna uległa pogorszeniu w wyniku kryzysu politycznego na przełomie 2013–2014 r., a następnie konfliktu militarnego na wschodzie kraju i związanego z nim wzrostu wydatków budżetowych na cele obronne oraz pogorszenia warunków współpracy gospodarczej z Rosją – wzrostu ceny za gaz i rosyjskich restrykcji w odniesieniu do wymiany handlowej. W pierwszym kwartale 2014 r. PKB liczony rok do roku spadł o 1,2%, w trzecim kwartale – o 5,3%. Kryzys dotknął przede wszystkim budownictwo (spadek o 26,1% w trzecim kwartale), skupiony na wschodzie kraju przemysł wydobywczy (21,9%), a także wymianę z zagranicą³⁷. Załamał się kurs hrywny, co w lutym 2014 r. zmusiło Narodowy Bank Ukrainy do jego uwolnienia. W styczniu 2014 r. za 1 USD płacono 7,99 hrywny, w marcu 2015 r. – już 21,61³⁸.

³⁷ Зміна обсягу валового внутрішнього продукту за 2014 рік, http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/vvp/ind_vvp/ind_2014_u_n.htm.

³⁸ Офіційний курс валют, http://bank.gov.ua/control/uk/curmetal/currency/search?formType=search-PeriodForm&time_step=daily¤cy=169&periodStartTime=02.01.2014&periodEndTime=16.03.2015&outer=table&execute=%D0%92%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B8.

W efekcie problemy gospodarcze i związana z nimi konieczność reform stały się, poza konfliktem z Rosją, głównym wyzwaniem, przed jakim stanęły nowe władze. Podjęto działania na rzecz znalezienia poza granicami kraju wsparcia finansowego niezbędnego do przezwyciężenia doraźnych skutków kryzysu i przeprowadzenia długofalowych reform. W tym celu wznowiono przede wszystkim współpracę z Międzynarodowym Funduszem Walutowym, której pod koniec swych rządów nie chciał Janukowycz, obawiając się niepopularnych społecznie reform. Wedle ustaleń zawartych w marcu 2014 r. Ukraina miała otrzymać z MFW 14–18 mld USD w ramach *Stand-By Arrangement*. Całość międzynarodowej pomocy w tym okresie wynieść miała 27 mld USD. W zamian Ukraina zobowiązała się m.in. do utrzymania zmiennego kursu walutowego, ograniczenia deficytu budżetowego z 9% w pierwszym kwartale 2014 r. do 2,5% w 2016 r. i reformy sektora energetycznego, w szczególności urynkowania (podwyższenia) cen gazu i ogrzewania dla odbiorców indywidualnych³⁹. Pod koniec miesiąca pakiet niezbędnych ustaw antykryzysowych i nowelizację budżetu przegłosowała, mimo początkowych oporów deputowanych, Rada Najwyższa⁴⁰.

Nie podjęto – motywując to m.in. sytuacją na wschodzie kraju – zasadniczych reform systemowych. Zrezygnowano też faktycznie z prywatyzacji. Źródłem dodatkowych przychodów budżetowych były głównie nowe podatki (specjalny podatek wojskowy od dochodów, podatek od depozytów, wyższa akcyza), cięcia programów inwestycyjnych i socjalnych oraz zagraniczne kredyty i pomoc finansowa⁴¹.

Nie rozwiązano w sposób strukturalny problemów w sferze energetyki. Wprawdzie listopadowe porozumienie Ukraina–Rosja–UE odsunęło groźbę przerwy w dostawach (do której doszło choćby w styczniu 2006 i 2009 r.), niemniej Ukraina nie osiągnęła stabilnej równowagi bilansu energetycznego. Niedobory rodzimej produkcji gazu zaspokajano dzięki dostawom rewersem (kwestionowanym przez Rosję) z państw UE i równie niepewnym z powodów politycznych dostawom rosyjskim. Plany, by ukraińska energetyka bazowała w większym stopniu na wydobywaniu węgla, okazały się trudne do realizacji z powodu konfliktu w Donbasie, choć Ukraina podjęła działania w tym kierunku, m.in. przez sprowadzanie węgla z RPA⁴².

Niejednoznaczne są szacunki dotyczące kosztów ekonomicznych konfliktu militarnego na wschodzie kraju. Działania wojenne mają kosztować 5 mln USD dziennie, co dawałoby 1,82 mld USD w skali roku. Budżet obronny Ukrainy miał wzrosnąć wedle niektórych ocen w 2014 r. do 2% PKB⁴³. Bardziej wątpliwe są koszty związane z oderwaniem Krymu i części Donbasu. Półwysep należał do biedniejszych regionów Ukrainy i wносił do jej PKB jakieś 3%; Zagłębie Donieckie odgry-

³⁹ „IMF announces staff level agreement with Ukraine on US\$ 14–18 billion stand-by arrangement”, *Press Release* No. 14/131, 27 marca 2014 r., <https://www.imf.org/external/np/sec/pr/2014/pr14131.htm>.

⁴⁰ *Ukraine parliament supports anti-crisis law required for IMF bailout*, 27 marca 2014 r., <http://www.reuters.com/article/2014/03/27/ukraine-crisis-imf-vote-idUSL5N0MO50N20140327>.

⁴¹ T. Iwański, „Gospodarka Ukrainy w cieniu wojny”, *Komentarze OSW* z 8 października 2014 r., <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-10-08/gospodarka-ukrainy-w-cieniu-wojny>.

⁴² A. Czubyk, Z. Nowak, „W obliczu zimy – ukraińska strategia przetrwania”, *Biuletyn PISM* z 18 listopada 2014 r., nr 120 (1232), http://www.pism.pl/files/?id_plik=18734.

⁴³ T. Iwański, op. cit.

wało znacząco większą rolę, gdyż wytwarzało ok. 16%⁴⁴. Te dane trzeba jednak zrelatywizować. Z jednej strony DRL i ŁRL zajmują około jednej trzeciej powierzchni Donbasu. Ponadto należy mieć na uwadze, że Zagłębie Donieckie było silnie dotowane pod rządami Partii Regionów. Z drugiej szacunki te nie uwzględniają kosztów ewentualnej powojennej odbudowy Donbasu – gdyby w przyszłości miał on znów w całości znaleźć się pod kontrolą władz ukraińskich.

Stosunki z Unią Europejską. Jednym z kluczowych celów „rewolucji godności” było zbliżenie Ukrainy do UE, w szczególności przez podpisanie umowy stowarzyszeniowej, odrzuconej przez reżim Janukowycza. Znaczące w tym okresie poparcie na Ukrainie dla Unii Europejskiej – utożsamianej bardziej z wyższymi standardami życia niż ze specyficznymi rozwiązaniami integracyjnymi – kontrastowało ze wzrostem eurosceptycyzmu w krajach członkowskich. UE dostrzegała aspiracje Ukraińców i ich determinację⁴⁵, ale wzbraniała się przed zdecydowanymi działaniami przeciwko Janukowyczowi (sankcje przeciwko niemu i jego współpracownikom wprowadzono dopiero po „rewolucji godności”); obawiała się bowiem eskalacji kryzysu i potencjalnie pogorszenia relacji z Rosją. Taka postawa spotkała się z krytyczną oceną ze strony ukraińskiego społeczeństwa, którego przedstawiciele apelowali, by UE nie ograniczała się tylko do wyrażania „głębokiego zaniepokojenia” wobec sytuacji na Ukrainie⁴⁶.

W apogeum ukraińskiego kryzysu UE zaangażowała się w jego rozwiązanie. Ministrowie spraw zagranicznych Niemiec, Francji i Polski działający w imieniu wysokiego przedstawiciela ds. zagranicznych i polityki bezpieczeństwa Catherine Ashton podjęli się mediacji między ukraińskimi władzami i opozycją. Ich efektem było porozumienie przewidujące w szczególności przedterminowe wybory prezydenckie na Ukrainie, ale dopiero pod koniec 2014 r. Porozumienie to nie miało praktycznych efektów. Zostało ono odrzucone przez „Euromajdan”, a Janukowycz wkrótce zbiegł z kraju.

Nowe ukraińskie władze uznały integrację z Unią Europejską i docelowo członkostwo w tej organizacji za swój kluczowy cel⁴⁷. Krótkoterminowo liczyły jednak przede wszystkim na podpisanie umowy stowarzyszeniowej, a także wsparcie ze strony UE – zarówno ekonomiczne (kryzys gospodarczy), jak i polityczne (agresja ze strony Rosji). Po rewolucji istotnie wzrosło poparcie dla integracji europejskiej. W latach 2011–2013 za członkostwem w UE opowiedziało się 41–43% ankietowanych, w czerwcu 2014 r. – ponad 60%⁴⁸.

⁴⁴ Dane za www.ukrstat.gov.ua.

⁴⁵ *Euromaidan in Kyiv confirms EU's importance and values, says Barroso*, 14 stycznia 2014 r., <http://en.interfax.com.ua/news/general/185735.html>.

⁴⁶ M. Marynovych, *What Can Ukraine Expect from the West Now?*, 20 lutego 2014 r., <http://neweastern-europe.eu/articles-and-commentary/1103-what-can-ukraine-expect-from-the-west-now>.

⁴⁷ *Виступ кандидата на пост Прем'єр-міністра Арсенія Яценюка у Верховній Раді України*, Київ, 27 lutego 2014 r., http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=247059694; *Address of the President of Ukraine during the ceremony of inauguration*, 7 czerwca 2014 r., <http://president.gov.ua/en/news/30488.html>.

⁴⁸ *Українці готові підтримати вступ країни до ЄС і НАТО*, 26 czerwca 2014 r., <http://www.unian.ua/society/933230-ukrajntsi-gotovi-pidtrimati-vstup-krajini-do-es-i-nato.html>.

Unia Europejska tylko po części odpowiedziała na oczekiwania strony ukraińskiej. Zgodnie z decyzjami z początku marca 2014 r. Ukraina miała otrzymać w latach 2014–2020 ok. 11 mld euro pomocy od Komisji Europejskiej, Europejskiego Banku Inwestycyjnego oraz Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju⁴⁹. Była to suma znacząco większa niż w poprzednim okresie (1 mld euro w ramach pomocy dwustronnej w latach 2007–2013), choć poniżej potrzeb i oczekiwań strony ukraińskiej.

Jeśli chodzi o umowę stowarzyszeniową, to ze strony części państw UE pojawiły się wątpliwości, czy można ten dokument podpisać z „rewolucyjnymi” władzami, niedysponującymi jednoznacznym, demokratycznym mandatem. W tych okolicznościach podjęto decyzję o faktycznym rozdzieleniu wynegocjowanej w 2011 r. umowy stowarzyszeniowej na dwie części. Na podstawie podpisanego w marcu 2011 r. przez przywódców UE i Arsenija Jaceniuka porozumienia weszła w życie część polityczna umowy stowarzyszeniowej. Część ekonomiczna (dotycząca powstania DCFTA) miała być podpisana w terminie późniejszym⁵⁰ – stało się to miesiąc po wyborach prezydenckich, 27 czerwca 2014 r. Mimo akceptacji umowy we wrześniu 2014 r. przez Parlament Europejski i ukraińską Radę Najwyższą nie została ona tymczasowo wcielona w życie, zgodnie z praktyką UE (do pełnego wejścia w życie potrzebna jest jeszcze ratyfikacja przez wszystkie państwa członkowskie Unii). Ustalono bowiem, że tymczasowa implementacja zostanie odłożona do 31 grudnia 2015 r.; UE przedłużyła zarazem obowiązywanie autonomicznych preferencji handlowych dla Ukrainy do tego czasu. Takie rozwiązanie odpowiadało krótkookresowo władzom ukraińskim, gdyż odkładało w czasie potrzebę trudnych reform, ale i zarazem modernizacji i europeizacji kraju. Przede wszystkim jednak było na rękę Rosji, która groziła zaostrzeniem konfliktu militarnego na wschodzie Ukrainy, a także znaczącym ograniczeniem gospodarczych stosunków ukraińsko-rosyjskich w razie wcielenia w życie umowy. Domagała się też uwzględnienia jej interesów przy implementacji DCFTA. Decyzja ta świadczyła o dalszym sprzeciwie Rosji wobec zbliżenia Ukrainy z UE i o sile jej oddziaływania zarówno na Ukrainę, jak i na Unię⁵¹.

Istotnym wyzwaniem – wykraczającym poza ramy tego artykułu – był dla UE konflikt ukraińsko-rosyjski. Unia Europejska była niechętna konfrontacji z Rosją, co wynikało zarówno ze znaczenia współpracy gospodarczej z Federacją Rosyjską, jak i cywilnego charakteru unijnego mocarstwa. Opracowano zatem trzystopniowy plan sankcji. Pierwszy stopień (zawieszenie rozmów na temat reżimu wizowego i nowego porozumienia UE–Rosja) wprowadzono niemal od razu po aneksji Krymu. Drugi stopień – zamrożenie aktywów i zakaz wjazdu wobec niektórych obywateli Rosji

⁴⁹ *European Commission's support to Ukraine. Memo*, 5 marca 2014 r., http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-159_en.htm.

⁵⁰ *Final Act Of The Summit Between The European Union And Its Member States, Of The One Part, And Ukraine, Of The Other Part, As Regards The Association Agreement*, 21 marca 2014 r., http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/association_agreement/final_act_text_en.pdf.

⁵¹ R. Sadowski, A. Wierzbowska-Miazga, „Rosja blokuje strefę wolnego handlu Ukrainy z UE”, *Analizy* z 17 września 2014 r., <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-09-17/rosja-blokuje-strefe-wolnego-handlu-ukrainy-z-ue>.

i Ukrainy oraz podmiotów z obu krajów odpowiedzialnych za sytuację na Krymie i na wschodzie Ukrainy – wprowadzany był stopniowo, wraz z eskalacją konfliktu na Ukrainie i degradacją relacji UE–Rosja⁵². Trzeci – sankcje przeciwko wybranym sektorom rosyjskiej gospodarki – został ustanowiony dopiero w lipcu 2014 r., po zestrzeleniu nad wschodnią Ukrainą malezyjskiego samolotu pasażerskiego⁵³. Ponadto konflikt na Ukrainie ujawnił istotne różnice pomiędzy państwami członkowskimi, jeśli chodzi o politykę wobec Rosji i Ukrainy, a także swoistą rywalizację o skuteczne rozwiązanie kryzysu ukraińskiego. W lutym 2014 r. ministrowie Niemiec, Francji i Polski działali jako przedstawiciele UE. W ramach „formatu normandzkiego” Niemcy i Francja prowadziły rozmowy już bez takiego mandatu. Porozumienia mińskie przyjęto bez udziału UE i jej państw członkowskich.

Perspektywy. Przyszłość Ukrainy sprowadza się do czterech zasadniczych kwestii. Pierwsza dotyczy budowy narodu. Nie ulega wątpliwości, że „rewolucja godności” przyniosła w tym zakresie istotne postępy. Dała Ukraińcom nowe symbole (Majdan), mity („niebiańska sotnia”, czyli setka ludzi, którzy w styczniu i lutym 2014 r. zginęli w Kijowie) i hasła („Chwała Ukrainie! Bohaterom chwała!”). Również konflikt ukraińsko-rosyjski wzmocnił w pewnym stopniu poczucie tożsamości narodowej. Od sierpnia 2013 r. do sierpnia 2014 r. udział ankietowanych uznających się za patriotów wzrósł na Ukrainie z 81 do 86%⁵⁴. Tego wzrostu uczuć patriotycznych nie należy, w ślad za propagandą rosyjską, utożsamiać z radykalizmem i skrajnym nacjonalizmem, których przedstawiciele pozostają na marginesie ukraińskiego życia politycznego. Zasadne wydaje się stwierdzenie, że „rewolucja godności” i konflikt na wschodzie kraju to istotny krok na drodze do budowy nowoczesnego narodu ukraińskiego.

Drugie pytanie dotyczy perspektyw modernizacji Ukrainy. „Pomarańczowa rewolucja” nie przyniosła zasadniczych zmian i obecnie może być podobnie. Zmianom sprzyja zła sytuacja gospodarcza, presja społeczna (ludzie po raz kolejny wyjdą na ulice nie przeciwko reformom, ale przeciwko liderom, którzy ich nie podejmą), woła zbliżenia z UE, rosnąca rola młodego pokolenia, niepomniętą już czasów radzieckich. Czynniki ryzyka to możliwość konfliktu między prezydentem Poroszenką i premierem Jaceniukiem, rola ludzi starego systemu (polityków, urzędników, oligarchów) w porewolucyjnych elitach, wreszcie możliwość dalszej eskalacji konfliktu z Rosją. Ukraińskie prawodawstwo, administracja i gospodarka wymagają szerokiego programu reform; kluczowe znaczenie mają tu w szczególności reformy sądownictwa, samorządów i sektora energetycznego.

Trzecia kwestia to relacje z UE, zwłaszcza implementacja umowy stowarzyszeniowej i DCFTA oraz jej efekty. Do mocnych stron DCFTA zaliczyć trzeba otwarcie rynku UE na towary z Ukrainy (wedle niektórych analiz całkowity eksport Ukrainy

⁵² Por. *List of persons and entities under EU restrictive measures over the territorial integrity of Ukraine*, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/145571.pdf.

⁵³ *Adoption of agreed restrictive measures in view of Russia's role in Eastern Ukraine*, 31 lipca 2014 r., http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/144205.pdf.

⁵⁴ *Динаміка патріотичних настроїв*, 15 sierpnia 2014 r., <http://ratinggroup.com.ua/products/politic/data/entry/14101/>.

wzrosły o 36%⁵⁵) i przyjęcie przez tę ostatnią istotnej części wspólnotowego *acquis communautaire*, co podniesie jakość rozwiązań prawnych na Ukrainie, a przez to przeciwdziałać będzie patologiom trapiącym ten kraj, takim jak korupcja. Słabością DCFTA są przede wszystkim koszty jej implementacji dla Ukrainy (czy szerzej koszty reform). Wynoszą one wedle niektórych szacunków ok. 100 mld euro w skali dziesięciu lat⁵⁶. Ukraina nie dysponuje takimi środkami, a w UE nie ma politycznej woli, by je wyasygnować. Umowa stowarzyszeniowa nie uznaje również perspektywy członkostwa Ukrainy, co w przypadku państw Europy Środkowej 25 lat temu było ważnym argumentem politycznym. Najważniejsze szanse, jakie przynosi DCFTA, to odegranie roli impulsu modernizacyjnego dla Ukrainy, a częściowa integracja z UE zbliży ją *de facto* do statusu państwa kandydującego. Zagrożenie mogą zaś stanowić nieprawidłowa implementacja umowy, wysokie koszty społeczne, rozczarowanie społeczeństwa ukraińskiego co do integracji z UE, wreszcie dalsze pogorszenie relacji z Rosją.

Czwarte i ostatnie pytanie dotyczy przyszłości konfliktu z Rosją. Choć Rosji nie udało się zrealizować wszystkich jej prawdopodobnych celów wobec Ukrainy (obalenie porewolucyjnych władz, podział kraju), to nadal dysponuje ona istotnymi instrumentami nacisku na ukraińskiego sąsiada – gospodarczymi, informacyjnymi, nie wspominając o militarnych i wywiadowczych; może też liczyć na wyrozumiałość części państw zachodnich wobec swojej polityki. Rosja mogłaby hipotetycznie podjąć dalsze działania militarne przeciwko Ukrainie i ani Ukraina, ani państwa zachodnie nie byłyby w stanie efektywnie temu przeciwdziałać. Zasadnicze pytanie – jeśli przyjąć, że władze rosyjskie działają przynajmniej po części racjonalnie – dotyczy więc kosztów dalszego konfliktu dla Rosji, te zaś są wysokie. Utrzymanie Krymu będzie kosztować 2,5 mld USD rocznie⁵⁷. Koszty utrzymania DRL i ŁRL trudno oszacować, ale bez wątplenia jest to jeden z powodów, dla których Rosja nie zdecydowała się na ich aneksję. Przeniesienie konfliktu na zachód, w głąb Ukrainy, oznaczałoby wyższe koszty i większe ofiary dla Rosji; Ukraina jest bowiem obecnie lepiej przygotowana do walki, a tamtejsza ludność – bardziej zdeterminowana do obrony swojego kraju. Należy również uwzględnić koszty kryzysu ukraińskiego dla samej Rosji – z powodu sankcji traci ona obecnie ok. 40 mld USD rocznie, do czego należy dodać 90–100 mld USD strat związanych ze spadkiem cen ropy. Te czynniki powinny odwieść Rosję od dalszej eskalacji konfliktu na Ukrainie⁵⁸.

⁵⁵ O. Shepotylo, *Trade policy choice for Ukraine: comparison of FTA EU and CU integration scenarios*, 2 lipca 2013 r., <http://www.kse.org.ua/download.php?downloadid=235>.

⁵⁶ *Ukraine. Creating Fiscal Space for Growth: A Public Finance Review*, 14 września 2006 r., s. ii, <http://siteresources.worldbank.org/INTHSD/Resources/topics/415176-1255443724448/WorldBankUkraineCreatingFiscalSpaceforGrowthAPublicFinanceReview2006.pdf>.

⁵⁷ E. Fischer, J. Rogoża, op. cit.

⁵⁸ *Minister finansów: Rosja traci ok. 40 mld dolarów z powodu sankcji*, 24 listopada 2014 r., http://www.pap.pl/palio/html.run?_Instance=cms_www.pap.pl&_PageID=1&s=infopakiet&dz=gospodarka&idNewsComp=185916&filename=&idnews=189227&data=infopakiet&status=biezace&_Checksum=1959102626.

INNE PAŃSTWA REGIONU

Białoruś. Sytuacja polityczna na Białorusi pod rządami Alaksandra Łukaszenki nie uległa w 2014 r. zasadniczym zmianom. Białoruś borykała się natomiast z narastającymi problemami gospodarczymi, których przejawem był spadający kurs białoruskiego rubla (stopniowa dewaluacja o 49% na przestrzeni 2014 r.). Trudności te związane były zarówno z problemami strukturalnymi białoruskiej gospodarki, jak i uzależnieniem od pozostającego w kryzysie rynku rosyjskiego i eksportu taniejących produktów ropopochodnych⁵⁹. Białoruś jest współtwórcą Unii Celnej (2010 r.) i Unii Eurazjatyckiej (2015 r.), niemniej jej polityka zagraniczna nie orientowała się wyłącznie na Rosję. Po pierwsze, Białoruś wybiórczo podchodziła do procesów integracyjnych promowanych przez Federację Rosyjską, skupiając się przede wszystkim na realizacji swoich doraźnych interesów. Po drugie, nie poparła polityki rosyjskiej wobec Ukrainy (wedle nieoficjalnych informacji Łukaszenka był nią zszokowany⁶⁰); takie stanowisko wynikało w szczególności z troski o własne bezpieczeństwo, znaczenia relacji ekonomicznych z Ukrainą i chęci wzmocnienia swej międzynarodowej pozycji w kontekście kryzysu ukraińskiego (porozumienia Mińsk I i II). Po trzecie, dążyła do ograniczonej poprawy relacji z Zachodem, czemu służyć miało w szczególności przedterminowe zwolnienie z więzienia znanego obrońcy praw człowieka Alesia Bialackiego⁶¹. W sierpniu 2014 r. w ramach rozmów nad rozwiązaniem konfliktu ukraińskiego Mińsk odwiedził wysoki przedstawiciel UE ds. zagranicznych i polityki bezpieczeństwa Catherine Ashton. Była to istotna cezura w relacjach Białoruś–UE.

Moldawia. W czerwcu 2014 r. podpisana została umowa stowarzyszeniowa z Unią Europejską, przewidująca ustanowienie DCFTA. W listopadzie 2014 r. odbyły się wybory parlamentarne, które przyniosły niewielki sukces formacji proeuropejskich. Do końca roku nie powstała jednak nowa koalicja rządowa. Federacja Rosyjska podjęła szereg działań mających na celu utrudnienie czy też uniemożliwienie zbliżenia Mołdawii z UE. Wspierała przychylnych współpracy z Rosją komunistów i socjalistów⁶². Wprowadziła także szereg ograniczeń importowych, przede wszystkim w odniesieniu do wina i innych produktów spożywczych⁶³. Zaostreniu uległa również sytuacja w Naddniestrzu. Władze rosyjskie i naddniestrzańskie oskarżały Mołdawię i Ukrainę o blokadę ekonomiczną republiki. Prezydent Naddniestrza Jewgienij Szewczuk po raz pierwszy jednoznacznie opowiedział się za niepodległo-

⁵⁹ T. Bakunowicz, „Kryzys finansowy i zmiany w rządzie Białorusi”, *Analizy* z 14 stycznia 2015 r., <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-01-14/kryzys-finansowy-i-zmiany-w-rzadzcie-bialorusi>.

⁶⁰ J. Barry, *Perspectives: Cascading Consequences of Russia's Conquest of Crimea*, listopad 2014, <http://www.europeaninstitute.org/index.php/244-european-affairs/ea-november-2014/1975-perspectives-cascading-consequences-of-russia-s-conquest-of-crimea>.

⁶¹ Idem, „Mińsk próbuje rozmrozić stosunki z Zachodem”, *Analizy* z 25 czerwca 2014 r., <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-06-25/minsk-probuje-rozmrozic-stosunki-z-zachodem>.

⁶² K. Całus, „Przed wyborami parlamentarnymi w Mołdawii”, *Analizy* z 19 listopada 2014 r., <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-11-19/przed-wyborami-parlamentarnymi-w-moldawii>.

⁶³ Idem, „Rosyjskie sankcje wobec Mołdawii. Niewielkie efekty, spory potencjał”, *Komentarze OSW* z 6 listopada 2014 r., <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-11-06/rosyjskie-sankcje-wobec-moldawii-niewielkie-efekty-spory>.

ścią, a następnie przyłączeniem Naddniestrza do Rosji⁶⁴. W podobnym duchu wypowiedziały się władze rosyjskie, dla których rezygnacja Mołdawii ze statusu pozablokowego (czyli w praktyce częściowa integracja z UE) pociągnęłoby za sobą prawo Naddniestrza do samostanowienia⁶⁵. W Mołdawii obawiano się powtórzenia scenariusza krymskiego, jednakże lęki te okazały się bezprzedmiotowe.

Gruzja. Wybory samorządowe w czerwcu 2014 r. potwierdziły mandat koalicji „Gruzińskie Marzenie” Bidziny Iwaniszwilego⁶⁶. W tym samym miesiącu podpisano umowę stowarzyszeniową z Unią Europejską, przewidującą ustanowienie DCFTA. Gruzja z niepokojem obserwowała rosyjską agresję przeciwko Ukrainie⁶⁷. Obawy te nie były bezpodstawne, gdyż Rosja zaktywizowała politykę wobec dwu separatystycznych regionów Gruzji. W Abchazji od władzy odsunięty został dotychczasowy prezydent Aleksander Ankwab, którego miejsce zajął były oficer KGB Raul Chadzimba. W listopadzie 2014 r. Abchazja i Rosja podpisały traktat o sojuszu i strategicznym partnerstwie, przewidujący integrację obu podmiotów w sferze m.in. obronności, kontroli granic i ochrony porządku publicznego. Analogiczne działania Rosja może podjąć w odniesieniu do Osetii Południowej⁶⁸. Jednocześnie zaostrzyła się walka z przedstawicielami rządzącej do 2012 r. ekipy prezydenta Micheila Saakaszwilego. W lutym 2014 r. pod zarzutem defraudacji mienia publicznego skazano na pięć lat więzienia byłego premiera Iwane Merabiszwilego; w sierpniu 2014 r. wydano nakaz aresztowania przebywającego za granicą Saakaszwilego. W listopadzie 2014 r. rząd opuścili czolowi zwolennicy prozachodniej polityki zagranicznej. Jednocześnie wzrosła rosyjska penetracja w gruzińskiej gospodarce⁶⁹.

Azerbejdżan. W percepcji reżimu prezydenta İlhama Alijewa kryzys ukraiński dowiódł, że zagrożeniem może być zarówno wspierane przez Zachód niezależne społeczeństwo, jak i ekspansywna polityka Rosji na obszarze poradzieckim. Te wydarzenia zaowocowały wzmoczoną falą represji wymierzoną w opozycję, mniejszości etniczne, obrońców praw człowieka i sektor pozarządowy⁷⁰. Azerbejdżan dążył ponadto do eskalacji konfliktu w Górskim Karabachu. Prowadzono ostrzał przy użyciu ciężkiej artylerii, lotnictwo azerbejdżańskie dokonało wielokrotnie lotów w pobliżu linii demarkacyjnej, oddzielającej siły ormiańskie i azerbejdżańskie. W listopadzie 2014 r. siły zbrojne Azerbejdżanu strąciły ormiański śmigłowiec Mi-24.

⁶⁴ Idem, „Naddniestrze wobec perspektywy aneksji przez Rosję”, *Analizy* z 14 maja 2014 r., <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-05-14/naddniestrze-wobec-perspektywy-aneksji-przez-rosje>.

⁶⁵ *Moscow threatens to recognise independence of Transnistria*, 20 października 2014 r., <http://charter97.org/en/news/2014/10/20/121614/>.

⁶⁶ M. Matusiak, „Wybory lokalne w Gruzji”, *Analizy* z 25 czerwca 2014 r., <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-06-25/wybory-lokalne-w-gruzji>.

⁶⁷ Idem, „Gruzja – między marzeniem a rzeczywistością”, *Komentarze OSW* z 16 kwietnia 2014 r., <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-04-16/gruzja-miedzy-marzeniem-a-rzeczywistoscia>.

⁶⁸ M. Falkowski, „Rosyjska Polityka Sąsiedztwa: casus Abchazji”, *Analizy* z 26 listopada 2014 r., <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-11-26/rosyjska-polityka-sasiedztwa-casus-abchazji>.

⁶⁹ M. Matusiak, *Rosnieft inwestuje w Gruzji*, 14 stycznia 2014 r., <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-01-14/rosnieft-inwestuje-w-gruzji>.

⁷⁰ A. Jarosiewicz, „Azerbejdżan – narastający problem dla Zachodu”, *Komentarze OSW* z 15 września 2014 r., <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-09-15/azerbejdzan-narastajacy-problem-dla-zachodu>.

Eskalacja konfliktu związana była z rosnącą asymetrią potencjałów ekonomicznych i militarnych Azerbejdżanu i Armenii (na korzyść tego pierwszego), malejącymi szansami powodzenia negocjacji w kwestii przyszłości Górskiego Karabachu prowadzonych pod egidą Rosji, Stanów Zjednoczonych i Francji, a także biernością Federacji Rosyjskiej, która liczyła, że uda jej się przekonać Azerbejdżan do członkostwa w Unii Eurazjatyckiej⁷¹. Władze azerbejdżańskie zrezygnowały z priorytetowego traktowania relacji z Zachodem na rzecz bliższej współpracy z Turcją (projekt budowy Południowego Korytarza Gazowego mającego połączyć Azerbejdżan z krajami Europy Południowej, w szczególności gazociąg transanatolijski TANAP) i Rosją (podpisanie szeregu umów o współpracy gospodarczej, a także wojskowej).

Armenia. We wrześniu 2013 r. Armenia zdecydowała o przystąpieniu do Unii Celnej. Od tej pory podjęła szybkie kroki na rzecz realizacji wymogów członkostwa. Pośpiech wynikał zarówno z nacisków Rosji, chcącej wykazać atrakcyjność swojej oferty integracyjnej, jak i nadziei Armenii na znaczącą pomoc finansową ze strony Federacji Rosyjskiej. Na płaszczyźnie politycznej zbliżenie z Rosją zaowocowało osłabieniem pozycji prezydenta Serża Sarkisjana; stanowisko premiera objął wpływowy oligarcha Howik Abrahamian. Na płaszczyźnie gospodarczej akcesja do Unii Celnej wpłynęła na ograniczenie współpracy ekonomicznej z państwami UE oraz spadek wpływów z handlu zagranicznego i zagranicznych inwestycji. Umocniła się natomiast pozycja Rosji w armeńskiej gospodarce, w tym w sektorze energetycznym. Wymiernym przejawem podporządkowania Federacji Rosyjskiej jest fakt, że Armenia jednoznacznie wsparła aneksję przez Rosję Krymu⁷². W styczniu 2015 r. dwustronne relacje uległy pogorszeniu; w Armenii wybuchły antyrosyjskie protesty spowodowane mordem dokonany przez rosyjskiego żołnierza stacjonującego w tym kraju na siedmioosobowej rodzinie ormiańskiej.

PODSUMOWANIE

Od niemal dekady było coraz bardziej widoczne, że państwa Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego stały się obszarem rywalizacji między Zachodem, zwłaszcza Unią Europejską, i Rosją⁷³. UE proponowała państwom Partnerstwa Wschodniego demokratyzację systemu politycznego, ustanowienie społecznej gospodarki rynkowej i częściową integrację w ramach DCFTA. Rosja wspierała w krajach „bliskiej zagranicy” systemy autorytarne, skorumpowaną, oligarchiczną gospodarkę, propo-

⁷¹ Idem, „Eskalacja konfliktu w Górskim Karabachu”, *Analizy* z 19 listopada 2014 r., <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-11-19/eskalacja-konfliktu-w-gorskim-karabachu>.

⁷² S. Ananicz, „Armenia na drodze do Unii Celnej (i większego uzależnienia od Rosji)”, *Analizy* z 14 kwietnia 2014 r., <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-04-16/armenia-na-drodze-do-unii-celnej-i-wiekszego-uzaleznienia-od-rosji>.

⁷³ S. Dębski, „Competition of post-Soviet and pro-European models of development in Eastern Europe”, w: A. Eberhardt, A. Iwashita (red.), *Security Challenges in the post-Soviet Space. European and Asian Perspectives*, The Polish Institute of International Affairs, Warsaw–Sapporo 2007, s. 13–24; D. Averre, „Competing rationalities: Russia, the EU and the ‘Shared Neighbourhood’”, *Europe – Asia Studies* 2009, t. 61, nr 10, s. 1689–1713; N. Popescu, A. Wilson, *Polityka Unii Europejskiej i Rosji wobec wspólnych sąsiadów*, Europejska Rada Spraw Zagranicznych – Fundacja im. Stefana Batorego, Londyn–Warszawa 2010.

nując reintegrację w ramach Unii Celnej/Unii Eurazjatyckiej. Dopiero wydarzenia 2014 r. wykazały zasadniczą różnicę, jeśli chodzi o instrumenty stosowane przez oba mocarstwa. Rosyjska *soft power* okazała się nieskuteczna w odniesieniu do Ukrainy, a także innych państw regionu (wyjątkiem była tu właściwie Armenia), dlatego Rosja postanowiła się uciec do działań z zakresu *hard power*, dokonując agresji na Ukrainę. Unia Europejska ze swojej strony potwierdziła atrakcyjność własnego projektu, czego najlepszym dowodem był ukraiński „Euromajdan”. Zarazem UE okazała się w istotnym stopniu bezradna i podzielona wobec rosyjskiej agresji przeciwko Ukrainie. Polityka sankcji być może zapobiegła dalszej eskalacji konfliktu przez Rosję⁷⁴; nie skłoniła jej jednak do rezygnacji z Krymu i zaprowadzenia pokoju w Donbasie. Unia Europejska, jako mocarstwo ponowoczesne, potwierdziła swój przede wszystkim cywilny charakter. Rosja, sięgając po instrument siłowy, dowiodła, że pozostaje mocarstwem (przed)nowoczesnym.

EASTERN EUROPE AND SOUTH CAUCASUS: BETWEEN RUSSIA'S HARD POWER AND EU'S SOFT POWER

In 2014 the situation in Eastern Europe and South Caucasus was largely defined by the Ukrainian crisis and the growing competition between the West (mainly the European Union) and the Russian Federation. The “revolution of dignity” in Ukraine brought to power its leaders, Arseniy Yatseniuk, who became the prime minister, and Petro Poroshenko, elected president of the country. Their political mandate was confirmed by anticipated presidential and parliamentary elections. The new team decided to sign an association agreement with the EU, rejected by the previous Ukrainian regime. This decision was badly received by Russia, which responded by invading and annexing Ukrainian Crimea and launching a proxy war in the eastern part of the country, in Donbas. If the annexation of Crimea was relatively peaceful, the conflict in Donbas left more than 6000 people dead. The conflict in Ukraine contributed to serious degradation of the relations between Russia and the West, and was perceived as a threat by most of the countries in the region. Belarus, although member of the Russia-launched Customs Union, tried to strengthen its international position through the “Minsk agreements”, which unsuccessfully aimed to bring peace to eastern Ukraine. Moldova and Georgia signed association agreements with the EU; in the former, despite the Russian pressure, the parliamentary elections gave a thin majority to the pro-European forces, in the latter the “Georgian Dream” coalition strengthened political repressions against the opposition and opted for a moderate rapprochement with Russia. Azerbaijan focused on strengthening the authoritarian regime, giving up priority relations with the West in favour of cooperation with Russia and Turkey. It also aimed at escalating the conflict with Armenia over Nagorno-Karabakh. The former, after deciding to join the Customs Union, accepted a gradual subjugation by Russia.

⁷⁴ J. Ćwiek-Karpowicz, S. Secieru, *Sankcje i Rosja*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2015, s. 7.

Keywords: war in Ukraine, annexation of Crimea, “revolution of dignity”, association agreement Ukraine–European Union, association agreement Georgia–European Union, association agreement Moldova–European Union, Customs Union, Minsk I agreements, Minsk II agreements, Eastern Partnership